

Η Θεσσαλία σε ταξιδιωτικά κείμενα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων

Περίληψη

Η Θεσσαλία με τις φυσικές ομορφιές και το πλούσιο μυθολογικό-ιστορικό παρελθόν της προσελκύει πλήθη επισκεπτών και μετά το 1881. Περιηγητές καταφθάνουν από ξένες χώρες για να τη γνωρίσουν. Παράλληλα και πολλοί Έλληνες ταξιδιώτες, επισκέπτονται τις θεσσαλικές πόλεις, τον απέραντο κάμπο, τα Τέμπη, τα Μετέωρα, το Πήλιο για να θαυμάσουν το τοπίο, για να έρθουν σε επαφή με τους ανθρώπους της και να καταγράψουν τις εντυπώσεις τους. Εδώ, συμβιώνουν άνθρωποι διαφόρων φυλών και θρησκευμάτων, κυρίως χριστιανοί, εβραίοι και μουσουλμάνοι. Η ενδυμασία και τα έθιμα ποικίλουν, ενώ οι κάτοικοι μιλούν την ελληνική γλώσσα. Οι Καραγκούνηδες, απαίδευτοι και απλοϊκοί, ασχολούνται με την καλλιέργεια της γης, ενώ οι νομάδες Βλάχοι με την κτηνοτροφία και οι Εβραίοι με το εμπόριο. Τα πάντα κινούνται με αργούς, ανατολίτικους ρυθμούς. Η Ένωση φέρνει στη Θεσσαλία το σιδηρόδρομο, τις τράπεζες και τη διάνοιξη δρόμων προοιωνίζοντας την επερχόμενη εξέλιξη που αχνοφαίνεται στον ορίζοντα του 20^{ου} αιώνα.

1. Εισαγωγή

Η Θεσσαλία περιήλθε στην κατοχή των Τούρκων το 1423 και παρέμεινε υποδουλωμένη έως το 1881 που προσαρτήθηκε στο ελληνικό κράτος. Πολλοί ξένοι περιηγητές εξακολουθούν να επισκέπτονται τη Θεσσαλία και μετά την Ένωση και αποτυπώνουν τις εμπειρίες και τις εντυπώσεις τους από τη νεοαποκτηθείσα περιοχή.

Οι ταξιδιώτες σημειώνουν αυτά που οι ίδιοι βλέπουν, προσφέροντας σημαντικά στοιχεία για την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή, τη σύνθεση του πληθυσμού, τη γλώσσα, τις αντιλήψεις, τις συνήθειες, τα κοινωνικά ήθη και το λαϊκό πολιτισμό. Τα ταξιδιωτικά κείμενα που δημοσιεύτηκαν στην Ελλάδα και το εξωτερικό με πρωτοβουλία είτε των ίδιων των επισκεπτών είτε άλλων, αποτελούν γνήσιες πηγές πληροφοριών ανεκτίμητης αξίας για το ιστορικό, πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό γίνεσθαι της περιοχής και βοηθούν στην ανασύσταση της τότε εποχής με τις πολύ σημαντικές πληροφορίες που παρέχουν.

Παράλληλα και πολλοί Έλληνες, δημοσιογράφοι, στρατιωτικοί, συγγραφείς και λογοτέχνες επισκέπτονται τη Θεσσαλία και παραθέτουν μέσα από τα κείμενά τους τις εντυπώσεις τους από το πρώην τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, καλλιεργώντας ένα σχετικά νέο είδος λογοτεχνικής καταγραφής, την ταξιδιωτική εντύπωση, θέτοντας τις βάσεις της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας.

2. Οι περιηγητές και οι λογοτέχνες στο θεσσαλικό χώρο (1881-1940)

Την περίοδο αυτή, δηλαδή μετά το 1881, ο αριθμός των ξένων περιηγητών που έρχονται στη Θεσσαλία μειώνεται αισθητά σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Εξαίρεση αποτελεί το έτος 1897, όπου λόγω του ελληνοτουρκικού πολέμου αυξάνονται οι επισκέπτες, ενώ από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα έως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι ελάχιστοι¹.

Οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους στην περιήγηση του θεσσαλικού χώρου, είναι ποικίλοι. Λόγοι ρομαντισμού, αναζητώντας τη σύνδεση με την αρχαία Ελλάδα και τις αρχαιότητες ή με αφορμή την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896. Άλλοι, έρχονται στα πλαίσια μιας γενικότερης επίσκεψης στον ελλαδικό χώρο,

¹Πολέζε, Χ. (2012). *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

επιζητώντας την εξερεύνηση του αγνώστου, καθώς τους γοητεύουν τα ταξίδια σε ενδιαφέροντες ιστορικά τόπους, Υπάρχει βέβαια και η κατηγορία εκείνων που αναγκάζονται να έρθουν στην περιοχή ως πολεμικοί ανταποκριτές εφημερίδων, ως γιατροί, παρατηρητές ή ακόμη και ως εθελοντές στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Τον 20^ο αιώνα, οι περιηγητές καταφθάνουν για να γνωρίσουν τις φυσικές ομορφιές της Θεσσαλίας: τα Τέμπη, τα Μετέωρα, τον Όλυμπο αλλά και τις πόλεις της και αποτυπώνουν αυτές τις επισκέψεις τους με το φωτογραφικό φακό.

Ταυτόχρονα, Έλληνες δημοσιογράφοι, στρατιωτικοί αλλά και λογοτέχνες επισκέπτονται την περιοχή και καταγράφουν τις ταξιδιωτικές τους εντυπώσεις, στοχεύοντας² στη δημιουργία ενός όμορφου, θελκτικού κειμένου, που διατηρεί την αξία και την πνευματική λάμψη του ανεξάρτητα από το χρόνο δημοσίευσης.

3. Γεωγραφικά όρια της Θεσσαλίας

Οι περιηγητές³ οριοθετούν την περιοχή: Η Θεσσαλία είναι μια απέραντη πεδιάδα, περιτριγυρισμένη από τα βουνά Όλυμπο, Χάσια, Καμβούνια, Πίνδο, Όθρυ, Όσσα και Πήλιο, την οποία διασχίζουν ο ποταμός Πηνειός με τους παραποτάμους του.

Μια χαμηλή λοφοσειρά χωρίζει τον κάμπο στα δύο, στην ανατολική πεδιάδα της Λάρισας και στη δυτική των Τρικάλων. Υπάρχουν δύο στενές έξοδοι προς τη θάλασσα, το Πιλάφ Τεπέ που οδηγεί στο Βόλο και η άλλη που καταλήγει στον κόλπο της Θεσσαλονίκης. Εκεί, το πέρασμα για τη Μακεδονία γίνεται μέσω της κοιλάδας των Τεμπών, την οποία διαρρέει ο «αργυροδίνης» Πηνειός, το μεγαλειώδες και γραφικό ποτάμι⁴ με τα γκριζογάλανα νερά του.

Οι χείμαρροι σε κάποια σημεία δημιουργούν λίμνες, όπως στους πρόποδες του Πηλίου η Κάρλα, η αρχαία Βοιβής με τα ακίνητα γκριζα νερά της,⁵ με τα γριβάδια, τους κυπρίνους και τις αγριόπαπιες ενώ ο αρυτίδωτος⁶, ζαφειρένιος Παγασητικός με τους κολπίσκους του σα δαντέλα λάμπει χρυσοκόκκινος το ηλιοβασίλεμα.

4. Μυθολογία - Ιστορία

Το πλούσιο μυθολογικό και ιστορικό παρελθόν της Θεσσαλίας αποτελεί σημαντικό κίνητρο επίσκεψης. Αναφορές γίνονται στη γεωλογική της προέλευση: η θάλασσα της Θεσσαλίας, η μεγάλη προϊστορική λίμνη πέρασε ανάμεσα στον Όλυμπο και την Όσσα, χύθηκε στον κόλπο της Θεσσαλονίκης και έτσι δημιουργήθηκε η πεδιάδα. Σύμφωνα με τη μυθολογία, η τρίαίνα του Ποσειδώνα χώρισε τα δύο βουνά, τον Όλυμπο και τον Κίσσαβο και έτσι δημιουργήθηκαν τα Τέμπη⁷. Ο μύθος της Περσεφόνης⁸, ο Ιάσωνας⁹ και η ναυπήγηση της Αργούς¹⁰, η Αργοναυτική εκστρατεία,

² Σαχίνης, Α. (2000). *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*. Αθήνα: Εκδόσεις Εστία.

³ Savignoni, L.(2012). Στη Θεσσαλία. Στο Χ. Πολέζε (μτφρ.- σχ.), *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937* (σσ.377- 388). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

⁴ Savignoni, L.(2012). Στη Θεσσαλία. Στο Χ. Πολέζε (μτφρ.- σχ.), *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937* (σσ.377- 388). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

⁵ Rodd, R. (2008). Επίσκεψη στην Κοιλάδα των Τεμπών τον Μάρτιο του 1889. Στο Α.Γαλανούλη (μτφρ.). *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 54, σσ.129-134.

⁶ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959). *Ελληνικοί Ορίζοντες*. Μορφές του Πηλίου και του Παγασητικού. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

⁷ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959). *Ελληνικοί Ορίζοντες*. Ο ξανθός κάμπος της Θεσσαλίας. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

⁸ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959). *Ελληνικοί Ορίζοντες*. Ο ξανθός κάμπος της Θεσσαλίας. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

⁹ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ.249-268.

¹⁰ Λυκούδης, Ε. (1995). Το Πήλιον. Στο Α.Π. Παναρέτου, (επιμ.), *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία* 2 (σσ.219-229). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

ο Κένταυρος Χείρωνας¹¹, ο εξαγνισμός του Απόλλωνα στα Τέμπη¹², ο Όλυμπος με την κατοικία των θεών¹³ και ο φημισμένος Αχιλλέας¹⁴ αναβιώνουν μπροστά στους περιηγητές καθώς ταξιδεύουν στη Θεσσαλία.

Πολλοί από τους πολεμικούς ανταποκριτές του 1897 αναζητούν την τοποθεσία Κυνός Κεφαλαί όπου ο Φίλιππος ηττήθηκε από τους Ρωμαίους¹⁵, ενώ ο Ζοζέφ Μελό στα Φάρσαλα θυμάται την ήττα του Πομπήιου από τον Καίσαρα¹⁶. Οι ξένοι ταξιδιώτες επισκέπτονται την περιοχή και γυρεύουν τα «ίχνη» αρχαίων πόλεων: τις Παγασές, τις Φέρες (Βελεστίνο), την ομηρική Ολοοσσών (Ελασσόνα), τη Φάρσαλο, τη Λάρισα, την Τρίκαλα (Τρίκαλα) και την αρχαία Θουμακό (Δομοκός).

5. Ο Βόλος

Μετά την προσάρτηση, οι ταξιδιώτες έρχονται ατμοπλοϊκώς στο Βόλο από τον Πειραιά¹⁷. Μπαίνοντας στον Παγασητικό, δυτικά αντικρίζουν την πεδιάδα του Αλμυρού και ανατολικά τη χερσόνησο της Μαγνησίας. Στο βάθος βρίσκεται το καταπράσινο Πήλιο με τα σκαρφαλωμένα χωριουδάκια, σαν κοπάδια γιδιών, με άσπρα σπίτια να ξεφυτρώνουν ανάμεσα στις σκουροπράσινες καστανιές¹⁸ και από κάτω ο Βόλος. Στις δύο πλευρές του κόλπου βρίσκονται οι δυο ακροπόλεις, οι αρχαίες Παγασές και απέναντι η Δημητριάδα, με τις ερειπωμένες οχυρώσεις μιας άλλης εποχής.

Ο Βόλος περιγράφεται από το δημοσιογράφο Βλάση Γαβριηλίδη το 1890, ως μια πλούσια, αναπτυγμένη αστική πόλη, είναι οι «Παρίσιοι της Θεσσαλίας¹⁹». Το επίνειο του Πηλίου έχει φαρδείς δρόμους και μεγάλες, ωραίες οικίες που μοιάζουν με Βιενέζικα μέγαρα αλλά και μικρότερες μονοκατοικίες με αυλές, δέντρα και λουλούδια.. Η ανάπτυξη της πόλης επιβεβαιώνεται από την ενασχόληση των κατοίκων με το εμπόριο και από την ύπαρξη προξένων, υπηρετών, ξενοδοχείων, καφενείων και θερινών θεάτρων.

Στην πόλη υπάρχει η εβραϊκή συνοικία, τα «Εβραϊκά», αλλά και η «Τουρκοσυνοικία», η παλιά πόλη με τα ανηφορικά καλντερίμια, τα μικρομάγαζα και τα στενά σοκάκια, με τους μικροπωλητές και τις ακαθαρσίες: είναι τα λεγόμενα «Παλιά» (σήμερα). Το λιμάνι του Βόλου κατατάσσεται μετά την Κέρκυρα και την Πάτρα. Πρόβλημα αποτελεί η ύδρευση που γίνεται από αρτεσιανό νερό, που δεν είναι καθόλου υγιεινό και είναι εμφανής η έλλειψη μιας μεγάλης πλατείας.

Με την αύξηση του πληθυσμού εμφανίστηκαν νέα προβλήματα, οι ληστείες και η έλλειψη της δημόσιας ασφάλειας. Μετά την Ένωση λειτούργησαν στην πόλη η Προνομιούχος Τράπεζα ΗπειροΘεσσαλίας και ο σιδηρόδρομος Θεσσαλίας, με

¹¹ Herriot, E. (2008) .Επίσκεψη στη Λάρισα το 1928, Στο X. Polese (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 53, σσ.165-171.

¹² Goodell, T. D. (1997). Ένα ταξίδι στη Θεσσαλία του 1897. Στο Β. Αργυρούλη (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 31, σσ.279-288.

¹³ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ.249-268.

¹⁴ Herriot, E. (2008). Επίσκεψη στη Λάρισα το 1928. Στο X. Polese (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 53, σσ.165-171.

¹⁵ Monceau, P. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1887. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 36, σσ.39-63.

¹⁶ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ.249-268.

¹⁷ Monceau, P. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1887. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 36, σσ.39-63.

¹⁸ Savignoni, L.(2012). Στη Θεσσαλία. Στο X. Πολέξε (μτφρ.- σχ.), *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937* (σσ.377- 388). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντ. Σταμούλη

¹⁹ Γαβριηλίδης, Β. (1998). *Ανά την Θεσσαλίαν*. Λάρισα: εκδόσεις ΕΛΛΑ.

αφετηρία το Βόλο και με δύο γραμμές: τη μία προς τη Λάρισα (με ενδιάμεση στάση το Βελεστίνο) και την άλλη προς τα Τρίκαλα και την Καλαμπάκα (με στάση στα Φάρσαλα όπου γίνεται η ξακουστή πανήγυρη και στην Καρδίτσα). Ως το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ο Βόλος είναι η πρωτεύουσα της επαρχίας Μαγνησίας αλλά ανήκει στο νομό Λάρισας. Η πολυεθνικότητα της πόλης επιβεβαιώνεται από την ποικιλία των ενδυμασιών: βλέπεις τη φουστανέλα, το τούρκικο καφτάνι, την ευρωπαϊκή αμφίεση, τη ρακένδυτη νέγρικη αλλά και την εβραϊκή ρόμπα ²⁰.

Ο Βόλος το 1897²¹ έχει 8.000- 9.000 κατοίκους από τους οποίους οι περισσότεροι είναι ελληνικής καταγωγής. Ο παλιός, τούρκικος Βόλος, εκτείνεται στα δυτικά ενώ κοντά στη θάλασσα βρίσκεται το Κάστρο, το παλιό τουρκικό φρούριο. Ανάμεσα σ' αυτό και τον Παλιό Βόλο απλώνονται τα Περιβόλια (Μπαξέδες), όπου οι πλούσιοι Τούρκοι είχαν τις εξοχικές τους κατοικίες. Μετά την προσάρτηση, δημιουργείται μια νέα συνοικία ανατολικά του Κάστρου, παράλληλα με τη θάλασσα και κατά μήκος της ακτής χτίζονται νέα σπίτια, ξενοδοχεία και μαγαζιά. Η περιοχή ονομάστηκε «Μαγαζιά» και αποτελεί πλέον το εμπορικό κέντρο κοντά στο λιμάνι.

Το 1913²² η πόλη έχει αλλάξει: υπάρχουν ολοκαίνουργια σπίτια, με άσπρους τοίχους, κεραμιδένιες στέγες και πράσινους κήπους. Το λιμάνι του Βόλου είναι το σημαντικότερο της περιοχής απ' όπου διεξάγεται το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο, ενώ πρωτοπορεί στην εκβιομηχάνιση και την οικονομική ανάπτυξη, καθώς παράγονται μεταλλικά γεωργικά εργαλεία και μηχανήματα. Η κίνηση είναι μικρή και οι εξαγωγές είναι λίγες, ενώ το μέλλον του συνδέεται τόσο με το μέλλον της βιομηχανίας και της γεωργίας όσο και με την ανάπτυξη του ελληνικού εμπορικού ναυτικού.

6. Ο κάμπος

Το τρένο, με το οποίο ταξιδεύουν οι επισκέπτες, διασχίζει την απέραντη πεδιάδα που παρουσιάζει μεγάλη ποικιλομορφία. Το ταξίδι δεν είναι καθόλου μονότονο. Υπάρχει εναλλαγή κάμπου και βουνοσειρών, πεδιάδων και λόφων, υψωμάτων και χαμηλωμάτων, ποταμών και χειμάρρων, πόλεων και χωριών, ανθρώπων και ζώων. Κυριαρχεί το πράσινο παντού και τα κίτρινα αγριολούλουδα²³. Επικρατεί βέβαια το καθεστώς της μεγάλης γαιοκτησίας με τα τσιφλίκια και η θέση των γεωργών – κολίγων είναι πολύ άσχημη. Ο Σπυρίδων Παγανέλης²⁴ αναφερόμενος στη δυσκολία της επιβίωσης των φτωχών γεωργών σημειώνει:

«Παντοία άλλα είδη παράγονται αφθόνως εις την γην της Θεσσαλίας, ην ευλόγησεν η φύσις, κατηράσθη όμως ο άνθρωπος. Δεν αρνείται την εργασίαν του εις την γην ταύτην ο άνθρωπος ούτε τα ανάπαλιν, η γη αρνείται την αμοιβήν εις τους ιδρώτας και τους μόχθους των ανθρώπων».

Στον αχανή ξανθοπράσινο κάμπο καλλιεργούνται σιτάρι, βρώμη, καλαμπόκι, καπνά ενώ σε πιο μικρή έκταση βαμβάκι, ρύζι, κεχρί και λινάρι²⁵. Το γυμνό, ερημικό τοπίο χωρίς δέντρα γίνεται πιο απέραντο, με τους πελαργούς που αναζητούν τροφή και χτίζουν τις φωλιές τους. Τα ψηλά βουνά στο βάθος, τα διάσπαρτα χωριά, τα πρόβατα, οι αγελάδες και οι άνθρωποι συμπληρώνουν την εικόνα.

²⁰ Monceau, P. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1887. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 36, σσ.39-63.

²¹ Πολέζε, Χ. (2007). *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

²² Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ.249-268.

²³ Γαβρηλίδης, Β. (1998). *Ανά την Θεσσαλίαν*. Λάρισα: εκδόσεις ΕΛΛΑ.

²⁴ Δημοσιογράφος που ακολουθεί τον ελληνικό στρατό το 1881, απεσταλμένος της εφημερίδας *Νεολόγος* της Πόλης.

²⁵ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ.249-268.

Η πλούσια θεσσαλική γη (σε βλάστηση και πουλιά), είναι ένας μικρός επίγειος παράδεισος, που όμως το κράτος δεν εκμεταλλεύεται τις απεριόριστες δυνατότητές του²⁶.

Οι λογοτέχνες περιορίζονται στη λυρική περιγραφή της πεδιάδας, την πολυχρωμία και την πολυμορφία της. Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας²⁷ αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Βλέπω[...]την ευρύτατην πεδιάδα, μεστήν σταχέων, σίτου και βρώμης και βάμβακος, διηρημένην κατά χρώματα, μεταξύ του βαθέος πρασίνου και του ανοικτού, του ξανθού και του αμαυρού, του λευκού, του γαιώδους και του αιματώδους, [...] αι παπαρούνες και χωρίδια εδώ κι εκεί».

Το έδαφός της είναι γόνιμο χάρη στην αφθονία των νερών και στην πλούσια λάσπη που χαρίζει ο Πηνειός με τις πλημμύρες του. Ο Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς²⁸ γράφει:

«Η ευφορία της Θεσσαλίας δεν περιγράφεται. Το ομηρικό «Ούθαρ», ο μαστός της γης, είνε όντως αυτή η πάλαι γη των Πελασγών[...]. Πολλάκις ο σίτος φύεται άνευ αρόσεως[...]και ευθύς «πιάνει».[...] Και νεκρόν άνθρωπον, εάν θάψης θα έβγη ζωντανός»[...] Εκεί και τα κούτσουρα βλαστάνουσι».

Η ομορφιά του τοπίου είναι εκθαμβωτική και εμπνέει τον Μ. Καραγάτση, που μας χαρίζει την ωραιότερη περιγραφή του κάμπου την άνοιξη²⁹:

«Ο κάμπος. Το χειμώνα είναι θλιβερός. Το καλοκαίρι κόλασι. Το χινόπωρο τον τυλίγει σε γοητευτικώτατη μελαγχολία. Μα την άνοιξι, τίποτε δεν μπορεί να παραβληθί με τον κάμπο της Θεσσαλίας. Πρέπει να ξεκινήσης με το ξημέρωμα, όταν η Όσσα στολίζεται με τριαντάφυλλα στον ερχομό του ήλιου. Όταν τα χιόνια του Ολύμπου κρατούν ακόμ' απάνω τους τα στερνά γαλάζια πέπλα της νύχτας.[...] Λίγο πιο πέρα, μαντεύεις τον ποταμό χωμένο στη ζούγκλα που θρέφουν τα νερά κι' οι βούρκοι. Ιτιές και караγάτσια, λιγαριές και βελανιδιές, οξυάκανθες ανθισμένες κι' άλλα μύρια φυτά της πλούσιας γης, πνιγμένα, σφικταγκαλιασμένα, που ακολουθούν τη γονιμοποιό κοίτη. Μα ο άλλος κάμπος είναι γυμνός, από κάθε πολύπλοκη χλωρίδα. Μόνο σιτάρι, κριθάρι, βρίζα, πελώριο κι ομοιόμορφο χαλί της θεάς Δήμητρας, στρωμένο ως τους απροσδιόριστους ορίζοντες».

Ανάμεσα στα σιτηρά και στους πελαργούς ακούγεται το τραγούδι των τσιγγάνων, οι οποίοι έρχονται για το θερισμό. Πλησιάζουν ξυπόλυτοι μαζί με τα άλογά τους, στο Δεμερλί (Σταυρό Φαρσάλων) ενώ στη ράχη των ζώων υπάρχουν χαλιά, μπόγοι με στοιβαγμένα πράγματα, χάλκινα σκεύη. Νεαρές γυναίκες με τα μωρά τους και σκηνές με απλωμένα στρωσίδια συμπληρώνουν την εικόνα. Κατά την επιστροφή τους, αφήνοντας πίσω τους την αλωνισμένη γη, ακούγονται ταμπούρα, κιθάρες αλλά και γέλια³⁰.

²⁶ Πολέξε, Χ. (2007). *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

²⁷ Καρκαβίτσας, Α. (1995). *Μεταστάθμευσις – Πρώται εντυπώσεις*. Στο Α. Παναρέτου (επιμ.), *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία 2*, (σ.168-171). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

²⁸ Φιλαδελφεύς, Α. (1995). *Ακτίνες εκ της Θεσσαλίας, αποσπάσματα*. Στο Α. Παναρέτου (επιμ.), *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία 2*, (σ.63-68). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

²⁹ Καραγάτσης, Μ. (2008) *Θεσσαλία Γ' . Ο κάμπος και οι άνθρωποί του*. Η Καθημερινή. 17/5/1938. Στο Ψύρρα, Θ. (επιμ.), *Θεσσαλία, Ο τόπος και οι άνθρωποι*. (σ.148). Αθήνα: εκδόσεις Μεταίχμιο.

³⁰ Rouget, P. (2012) *Γη της αστάθειας και της υποδοχής...Αλβανία, Μακεδονία, Θεσσαλία 1916-1917*. Στο Χ. Πολέξε (μτφρ. - σχ.), *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937* (σ. 414-427). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

Ο καυτός ήλιος καίει τα πάντα και γι' αυτό άνθρωποι και ζώα ζητούν να κρυφτούν και να προστατευτούν από τις ακτίνες του³¹. Στο ίδιο θέμα αναφέρεται και ο Μ. Καραγάτσης:

«Το καλοκαίρι, πριν θεριστούν, τα στάχια κυματίζουν ως πέρα – θάλασσα χρυσοπράσινη. Μα μετά το θέρο είναι η απελπισία. Ο θερμόχλωτος Λίβας κατακαίει το κάθε βλαστερό, κι οι κάργιες καταπίνουν τα στερνά βατράχια που απόμειναν στα βουρκωμένα χαντάκια³²».

Ο θεσσαλικός κάμπος είναι «μια προσφορά των θεών σε μια χώρα με βράχους και θάλασσες»³³. Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ταξιδεύοντας στον αχανή ξανθοπράσινο θεσσαλικό κάμπο καταγράφει την ακατάπαυστη κίνηση των μηχανών και των αραμπάδων, καθώς «όλος αυτός ο κόσμος ετοιμάζει με τον κάματό του τον άρτον τον επιούσιον³⁴».

Ενώ ο Κώστας Ουράνης,³⁵ αναφερόμενος στο λαρισαϊκό κάμπο, επισημαίνει την ύπαρξη κάρων με συμπαγείς τροχούς, που θυμίζουν τα τρωαδίτικα και που οι οδηγοί τους φορούν το σκιαδί, το καπέλο με την αρχαιοελληνική προέλευση.

Στο βάθος της πεδιάδας ο Όλυμπος, πανύψηλος, χιονισμένος, γαλήνιος, «αγάννιφος», με την κατοικία των θεών, αποτελεί σημείο αναφοράς σε κάθε περιγραφή. Απέναντί του η γηραιά Όσσα, ο Κίσσαβος, ταπεινός του Ολύμπου «προσκυνητής και δούλος», με την κωνοειδή ανάπτυξη του, τα όμορφα Αμπελάκια, τη Σπηλιά και το εκκλησάκι του προφήτη Ηλία που ατενίζει την πεδιάδα³⁶.

7. Η Λάρισα

Από μακριά διακρίνεται η Λάρισα, η πρωτεύουσα του κάμπου με τους μιναρέδες των 27 τζαμιών της. Η πόλη είναι χωρισμένη σε μαχαλάδες (συνοικίες), με στενά λιθόστρωτα σοκάκια (καλντερίμια) και χωματόδρομους, γεμάτους σκόνη που με τις βροχές μετατρέπονται σε λάσπη³⁷. Τα σπίτια είναι χτισμένα με τσατμά και πλιθιά ενώ παντού υπάρχουν ακαθαρσίες³⁸. Στα νότια, υπάρχει πλινθόκτιστο τείχος που περικλείει την πόλη με εξωτερική τάφρο, ενώ στο εσωτερικό του υπάρχουν χέρσες εκτάσεις και ψόφια ζώα. Χαμόσπιτα από πλιθιά, με αυλές γεμάτες από ζώα, πηγάδια και πλυσταριά βρίσκονται περιμετρικά του τείχους³⁹.

Στο κέντρο της πόλης βρίσκεται η αγορά, όπου κάθε Τετάρτη πραγματοποιείται η εβδομαδιαία αγορά, το παζάρι και απέναντί της το δημαρχείο. Γύρω από την αγορά, υπάρχουν παραπήγματα που λειτουργούν ως καταστήματα: μπακάλικα, μαγειρεία, φούρνοι κ.α. Στα δυτικά του κεντρικού δρόμου ξεχωρίζει ένα επιβλητικό κτήριο, που πριν την προσάρτηση ήταν η κατοικία του στρατιωτικού διοικητή Θεσσαλίας .

³¹ Herriot, E. (2008) .Επίσκεψη στη Λάρισα το 1928. Στο Χ.Ρολεσε (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 53, σσ.165-171.

³² Καραγάτσης, Μ. (2000). Ο Συναγματοάρχης Λιάπκιν. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.

³³ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959). *Ελληνικοί Ορίζοντες. Ο ξανθός κάμπος της Θεσσαλίας*. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

³⁴ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959). *Ελληνικοί Ορίζοντες. Ο ξανθός κάμπος της Θεσσαλίας* Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

³⁵ Ουράνης, Κ. (1951). *Ταξίδια στην Ελλάδα. Στο λαρισαϊκό κάμπο*. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.

³⁶ Καρκαβίτσας, Α. (1998). *Η πεζογραφική μας παράδοση. Ταξιδιωτικά*. Αθήνα: εκδόσεις Νεφέλη.

³⁷ Dr Bepnanrd Ornstein, Γερμανός γιατρός, επισκέπτεται τη Λάρισα το 1881 μετά την απελευθέρωση.

³⁸ Γρηγορόπουλος, Μ. (1882). Περιήγησις εν Ελλάδι: ήτοι περιγραφή των επισημοτέρων πόλεων του Ελληνικού Βασιλείου συμπεριλαμβανομένων και των Ηπειρο – Θεσσαλικών Άρτης, Λαρίσης, Τρικάλων, Τυρνάβου και Βώλου υπό γεωγραφικήν, ιστορικήν και στατιστικήν έποψιν. Στο Θ.Ψύρρα (επιμ.), *Θεσσαλία. Ο τόπος και οι άνθρωποι. Από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τις μέρες μας* (σσ.117). Αθήνα: εκδόσεις Μεταίχμιο.

³⁹ Ζδάνης, Ν. (1992). Η Λάρισα κατά τον Ornstein αμέσως μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους. *Πρακτικά 1^ο Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών* (σσ.209-222).

Οι κάτοικοι ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο ή είναι ελεύθεροι επαγγελματίες και η πόλη είναι το κέντρο της εξαγωγής σιτηρών και κτηνοτροφικών προϊόντων⁴⁰.

Η Λάρισα στα 1881 διατηρεί το μουσουλμανικό χαρακτήρα της. Χτισμένη στη δεξιά όχθη του Πηνειού έχει και μια μικρή συνοικία στην αριστερή όχθη, που ονομάζεται πέρα μαχαλάς⁴¹. Εκεί, κοντά στην όχθη του ποταμού, με τις φτελιές, την αγράμπελη και τις λεύκες, το απόγευμα οι κάτοικοι κάνουν τον περίπατό τους⁴² και ξεκουράζονται στα καφενεία, πίνοντας τον καφέ τους. Μια 12τοξη λίθινη γέφυρα συνδέει τα δύο μέρη της πόλης, που μαζί με το τζαμί του Χασάν Βέη⁴³ προσδίδουν γραφικότητα στο τοπίο.

Στην πόλη υπάρχουν η τούρκικη, η ισραηλίτικη και η τσιγγάνικη συνοικία, ενώ τα σπίτια των Ελλήνων είναι διάσπαρτα. Στα δυτικά της γέφυρας του ποταμού βρίσκεται η βλάχικη συνοικία, ενώ στο λόφο η αρχαία ακρόπολη με το Μπεξεστένι. Στη Λάρισα υπάρχει και ιππόδρομος⁴⁴ που λειτουργεί από τον 15^ο αιώνα. Δεν υπάρχει φωτισμός και πόσιμο νερό ενώ εμφανής είναι η ύπαρξη πολλών νεκροταφείων.⁴⁵

Στα 1890, η πόλη έχει αναπτυχθεί: οι δρόμοι έχουν διευρυνθεί, υπάρχουν πλατείες, μαγαζιά, ξενοδοχεία και νέες οικοδομές. Το μεγαλύτερο θέλημα της πόλης συνεχίζει να είναι το ποτάμι και η γέφυρά του, όπου οι «σακκάδες» πωλούν το κιτρινωπό νερό του σε δερμάτινους σάκους, το οποίο όμως είναι ύποπτο για ασθένειες⁴⁶.

Υπάρχει πληθώρα φυλών, δημιουργική κίνηση και γρήγορη ανάπτυξη στους δρόμους, στα καφενεία, στην αγορά, στα μαγαζιά⁴⁷ και στα πολλά χάνια που φιλοξενούν τους ταξιδιώτες.

Η εθνική αυτή «ποικιλία» επισημαίνεται και από τον Ανδρέα Καρκαβίτσα⁴⁸: «Αναστρέφομαι με κόσμον παμμιγή, Τούρκους, Αλβανούς, Θεσσαλούς, Μακεδόνας, Εβραίους. Ποικίλοι μορφαί, ως επί το πολύ ασυνήθεις, παρέρχονται ενώπιόν μου· θάλασσα ζωηρών χρωμάτων, ποικιλία ενδυμασιών με κατακλύζει· εθίμων ξένων σωρεία μου περισπά τον νουν· ξένων γλωσσών φωναί την ακοήν, διαφόρων οργάνων ήχοι τας αισθήσεις».

Εντύπωση του προκαλούν τα ερημωμένα σεράγια, οι τεκέδες, οι πελαργοί, οι μιναρέδες και το Αλκαζάρ με το γοτθικό του περίπτερο που αποτελεί πολυσύχναστο τόπος συναθροίσεως τις Κυριακές.

Αντίθετη εικόνα δίνει ο Εμμανουήλ Λυκούδης⁴⁹ με αφορμή επίσκεψη που πραγματοποιεί στη Λάρισα το 1894. Επισημαίνει ότι είναι αναπτυγμένη κοντά στη

⁴⁰ Ζδάνης, Ν. (1992). Η Λάρισα κατά τον Ornstein αμέσως μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους. *Πρακτικά 1^ο Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών*. (σσ.209-222).

⁴¹ Γρηγορόπουλος, Μ. (1882). Περιήγησις εν Ελλάδι: ήτοι περιγραφή των επισημοτέρων πόλεων του Ελληνικού Βασιλείου συμπεριλαμβανομένων και των Ηπειρο – Θεσσαλικών Άρτης, Λαρίσης, Τρικάλων, Τυρνάβου και Βόλου υπό γεωγραφικήν, ιστορικήν και στατιστικήν έποψιν. Στο Θ.Ψύρρα (επιμ.), *Θεσσαλία. Ο τόπος και οι άνθρωποι. Από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τις μέρες μας* (σσ.117). Αθήνα: εκδόσεις Μεταίχμιο.

⁴² Γαβριηλίδης, Β. (1998). *Ανά την Θεσσαλίαν*. Λάρισα: εκδόσεις ΕΛΛΑ.

⁴³ Goodell, T. D. (1997). Ένα ταξίδι στη Θεσσαλία του 1897. Στο Β.Αργυρούλη (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 31, σσ.279-288.

⁴⁴ Ζδάνης, Ν. (1992). Η Λάρισα κατά τον Ornstein αμέσως μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους. *Πρακτικά 1^ο Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών*. (σσ.209-222).

⁴⁵ *Εφημερίδα Αιών*, 5-10-1881, περιγραφή δημοσιογράφου που μπήκε στη Λάρισα με ελληνικό στρατό.

⁴⁶ Goodell, T. D. (1997). Ένα ταξίδι στη Θεσσαλία του 1897. Στο Β.Αργυρούλη (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 31, σσ.279-288.

⁴⁷ Γαβριηλίδης, Β. (1998). *Ανά την Θεσσαλίαν*. Λάρισα: εκδόσεις ΕΛΛΑ.

⁴⁸ Καρκαβίτσας, Α. (1995). Θεσσαλικά εικόνες. Στο Α. Παναρέτου (επιμ.), *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία* 2, (σσ.172-180). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

σιδηροδρομική γραμμή ενώ τριγύρω υπάρχουν στάνες, στρούγκες, μαντριά και καλύβες Κουτσόβλαχων, που θυμίζουν αυτές της Κεντρικής Αφρικής.

Αρνητική κριτική ασκείται και από τον Μπάρτον Χολμς⁵⁰, που δεν αγάπησε τη Λάρισα και τους κατοίκους της και προσπαθεί να αποτυπώσει τη βρωμιά, τη φτώχεια και την περιέργεια των ανθρώπων. Σημαντικά προβλήματα της πόλης κατά τον ίδιο είναι η φθορά, η κατάρρευση των τζαμιών, η ύδρευση και η υγιεινή των οικιών, η ελονοσία αλλά και η ελλιπής λειτουργία του σιδηροδρομικού δικτύου.

Η Λάρισα όμως στα τέλη του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη: έχει νοσοκομεία, σχολεία ελληνικά, οθωμανικά και ισραηλικά, κινηματογράφο, λέσχες συλλόγους, φιλανθρωπικά σωματεία και εφημερίδες⁵¹, ενώ από το 1909 διαθέτει ηλεκτροφωτισμό και ύδρευση.

Παρόλα αυτά, εξακολουθούν και οι αρνητικές κρίσεις όπως αυτή του Κώστα Ουράνη, που σε άρθρο του το 1930⁵² γράφει:

«Η Λάρισα είναι μια ασήμαντη επαρχιακή πόλη, περιζωσμένη από την καταθλιπτική μονοτονία κάμπου της. Μονάχα μια υπαίθρια αγορά προβάτων της Λαμπρής, κ' ένας καταυλισμός Τσιγγάνων δίπλα της, έδιναν στα πρόθυρα της πόλης κάποια γραφικότητα, με τους μαζεμένους χωρικούς, με τους κόκκινους αραμπάδες τους, με τα κοπάδια των προβάτων και με τα πολύχρωμα φορέματα των γυναικών των Τσιγγάνων, που ξεψείριζαν τα γυμνά σιταρόχρωμα παιδιά τους ή φλυαρούσαν καθισμένες σταυροπόδι μπροστά στις βρωμερές τέντες τους».

8. Τα Τέμπη

Οι ταξιδιώτες χρησιμοποιώντας άμαξες ή ζώα κατευθύνονται από τη Λάρισα στην κοιλάδα των Τεμπών. Είναι το βυζαντινό Λυκόστομον⁵³, ένα στενό πέρασμα, γεμάτο βράχια, πλατάνια, λεύκες, αγριοσυκιές, αγράμπελη, κισσό και κελαηδήματα αηδονιών, με την πηγή της Αφροδίτης και το «Κάστρο της Ωριάς», που γοητεύουν τους επισκέπτες. Ο Κώστας Ουράνης εκστασιασμένος από το θέαμα γράφει : «[...]Μόλις μπειτε σ' αυτά (Τέμπη), η ομορφιά τους σας αποκαλύπτεται όπως μια θεατρική φαντασμαγορία στο άνοιγμα της αυλαίας». Ενώ ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος⁵⁴ μόλις αντικρίζει το τοπίο γράφει με τη λυρική έξαρση που τον διακρίνει :

«Ανάμεσα στους ανθισμένους θάμνους και τα αιώνια δέντρα το τζιτζίκι «ολίγην δροσόν πεπωκός» παραφρονεί.[...] Προσπαθώ να ερμηνεύσω αυτό το κατόρθωμα που λέγεται αγράμπελη.[...] Να ένας άλλος δαίμονας, η λυγαριά.[...] Να η καταπράσινη φτέρη, αυτός ο θάμνος ο ασήμαντος, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά κρυσταλλωμένη δροσιά και που ωστόσο, δημιουργεί την απολαυστικότερη αυταπάτη: έναν παράδεισο πράσινο, τόπο «αναψύξεως» απ' όπου απέδρα πάσα οδύνη, λύπη και στεναγμός».

Ανάμεσά στα δύο βουνά, τον Όλυμπο και τον Κίτσαβο με χαρούμενο κελαρυσμό κυλά ο Πηνεϊός με τα θολά νερά του. Εδώ φυτρώνουν ροδοδάφνες, ενώ πολλές

⁴⁹ Λυκούδης, Ε.(2006). *Οδοιπορικοί Εντυπώσεις. Στη Λάρισα το 1894*. Χειρόγραφο, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 49, σσ.326-328.

⁵⁰ Πολέξε, Χ. (2007). *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

⁵¹ *Θεσσαλικά Χρονικά* (1935). *Πανηγυρικών Λεύκωμα(1881-1931)*, σσ.274-276.

⁵² Ουράνης, Κ. (1951). *Ταξίδια στην Ελλάδα*. Στο *λαρισιαϊκό κάμπο*. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.

⁵³ Γαρδέλης, Ε. (1909). *Τα Τέμπη. Λεπτομερής τοπογραφία και περιγραφή της θεσσαλικής κοιλάδας*. Χανιά: εκδόσεις Στ. Ανδρουλακάκη.

⁵⁴ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959). *Ελληνικοί ορίζοντες*. Η γοητεία των Τεμπών. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

πηγές αναβλύζουν από τα βράχια. Η βλάστηση είναι πλούσια, με αναρριχώμενα φυτά, αγριολούλουδα και πουρνάρια⁵⁵.

Στην είσοδο της Κοιλάδας βρίσκεται το χωριό Μπαμπάς (σημερινά Τέμπη), με τον τεκέ του Χασάν Μπαμπά απ' όπου πήρε και το όνομά του⁵⁶. Στο τέλος του φαραγγιού, μια χοντροφτιαγμένη, ξύλινη γέφυρα που διασχίζει το ποτάμι και στην έξοδο της κοιλάδας ο Πυργετός. Τα Τέμπη αποτελούν πέρασμα προς τη Μακεδονία και υπάρχει συνοριακό φυλάκιο, αλλά παράλληλα είναι και άντρο ληστών που δρουν στην περιοχή.

Ελάχιστοι αμαξιτοί δρόμοι υπάρχουν στη Θεσσαλία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα⁵⁷, και γι' αυτό η μετακίνηση γίνεται με άμαξες ή ζώα. Στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, ανοίγονται νέοι δρόμοι, βελτιώνονται οι παλιοί και καταπολεμάται η ληστεία που καθιστούσε επικίνδυνο το πέρασμα των Τεμπών.

9. Τα Τρίκαλα

Τα Τρίκαλα αποτελούν δημοφιλή προορισμό για τους ταξιδιώτες καθώς βρίσκονται κοντά στα Μετέωρα. Η πόλη είναι γνωστή για το ποτάμι της, το Ληθαίο και μνημονεύεται ως χώρα των Βλάχων, των Χασίων και των Γκέγκηδων⁵⁸. Τα Τρίκαλα ανταγωνίζονται τη Λάρισα. Η μισή πόλη εκσυγχρονίσθηκε και έχει καινούρια καταστήματα. Η ανάπτυξή της αποδεικνύεται από την ύπαρξη μεγάλων δρόμων, αγοράς και ξενοδοχείων.

Η παρουσία των 7-8 τζαμιών των Τρικάλων πιστοποιεί το μουσουλμανικό παρελθόν τους. Στο κέντρο, υπάρχουν οι εβραϊκές συναγωγές· εκεί γίνεται και το εβδομαδιαίο παζάρι όπου πωλούνται σιτάρι, καλαμπόκι, καπνός, κουκούλια Μετσόβου και Ιωαννίνων. Στη βόρεια συνοικία κατοικούν το χειμώνα οι Βλάχοι νομάδες, ενώ βορειοδυτικά στην κορυφή της ακρόπολης βρίσκεται το παλιό κάστρο με την υπέροχη θέα⁵⁹.

10. Η Καλαμπάκα και τα Μετέωρα

Το ταξίδι με το τρένο οδηγεί στην Καλαμπάκα, μια μικρή κωμόπολη στη σκιά των Μετεώρων. Οι απόκρημνοι βράχοι συναρπάζουν τους περιηγητές που επισκέπτονται την «πέτρινη πολιτεία» με τις μονές του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα. Τα μοναστήρια είναι «κουρνιασμένα στα σύννεφα, σαν αετοφωλιές στην κορυφή των άγονων βουνών⁶⁰». Το πιο πλούσιο είναι αυτό του Αγίου Στεφάνου. Μεγάλη εντύπωση προκαλεί το δύσβατο της περιοχής ενώ η θέα από τους βράχους είναι εκπληκτική. Η ανάβαση γίνεται μέσα από βραχώδη μονοπάτια, με αιωρούμενες σκάλες ή με το δίχτυ. Ο Ζοζέφ Μελό αναρωτιέται:

«Πώς να ξεχάσω ποτέ εκείνο τον καλοσυνάτο χαιρετισμό του ηλίου που φώτιζε από τη στιγμή αυτή, για μένα την απέραντη πεδιάδα της Θεσσαλίας και έριχνε τις πρώτες ακτίνες του πάνω στους χαώδεις βράχους, στις μυτερές βελόνες, στους ακανόνιστους όγκους, σ' αυτούς τους φυσικούς πύργους, τους αλληλοαπομονωμένους, ο καθένας από τους οποίους στεφανώνεται από μια μονή, ένα σωρό σκωληκόβρωτο και τρανταχτό;»

⁵⁵ Rodd, R. (2008). Επίσκεψη στην Κοιλάδα των Τεμπών τον Μάρτιο του 1889. Στο Α.Γαλανούλη (μτφρ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 54, σσ.129-134.

⁵⁶ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ.249-268.

⁵⁷ Σχινάς, Ν. (1887). *Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*. Αθήνα: εκδόσεις Messenger D'Athenes.

⁵⁸ Γαβριηλίδης, Β. (1998). *Ανά την Θεσσαλίαν*. Λάρισα: εκδόσεις ΕΛΛΑ.

⁵⁹ Monceau, P. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1887. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 36, σσ.39-63.

⁶⁰ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 34, σσ.333-344.

Το 1887 στα Μετέωρα λειτουργούν 7 μονές με 50 μοναχούς⁶¹. Στα 1892, δύο περιπλανώμενες Αγγλίδες, η Ιζαμπέλ Άρμστρονγκ και η Ήντιθ Πέιν⁶² επισκέπτονται τα Μετέωρα. Τότε μόνο το Μετέωρο, ο Άγιος Βαρλαάμ, ο Άγιος Στέφανος και η Αγία Τριάδα κατοικούνταν από 14 περίπου μοναχούς.

Η φιλοξενία των μοναχών και οι διατροφικές τους συνήθειες⁶³ περιγράφονται συχνά: στα μοναστήρια, οι μοναχοί προσφέρουν στους επισκέπτες αρνί ή νησίσιμο φαγητό και κόκκινο κρασί. Ο Ζοζέφ Μελό⁶⁴ επισημαίνει το 1913:

«Πράγματι, η φιλοξενία είναι το σημαντικότερο προτέρημα αυτών των μοναστηριών. [...] Συνόδευσα τον ηγούμενο έως το αρχονταρίκι. [...] Με χαιρέτησαν οι ανώτεροι μοναχοί και ακολούθησε το παραδοσιακό τυπικό: ελληνικός καφές, γλυκό του κουταλιού και ηδύποτο».

Εντύπωση στους επισκέπτες προκαλούν η ασκητική ζωή, η απλοϊκότητα των μοναχών, η αγνότητα του σώματος και του νου, η ευσέβειά τους και η βαθύτερη επικοινωνία με το Θεό.

Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος⁶⁵ σημειώνει για την απίθανη πολιτεία των βράχων: «[...]δεν υπάρχει τίποτε ικανό να προετοιμάσει την αίσθησή σου για το αντίκρουσμα των γυμνών και απόκρημνων βράχων[...] σα να πέτρωσαν εκεί δα προαιώνιοι και παράδοξοι γίγαντες και να στέκουν ατάραχοι[...]».

11. Η Καρδίτσα

Η πόλη της Καρδίτσας δεν αποτελεί συχνό προορισμό των ταξιδιωτών. Υπάρχουν πολλά έλη στην περιοχή και γι' αυτό οι κάτοικοί της είναι φτωχοί και τσακισμένοι από τον πυρετό και την ελονοσία⁶⁶.

Ο Πολ Μονσώ γράφει: «Βαμβακιές, κυπαρίσσια, καπνοκαλλιέργειες, λασπόδρομοι, μαύρα αποστραγγιστικά αυλάκια, πλαισιωμένα από ερειπωμένα τζαμιά προαναγγέλλουν την Καρδίτσα».

Στα 1881, είναι μια πόλη με οργανωμένη οικονομία, με βιοτεχνίες γεωργικών εργαλείων και μάλλινων υφασμάτων⁶⁷. Εδώ λειτουργούν εργαστήρια καπνού καθώς επίσης και πολλά τσαγκάρικα και ραφτάδικα.

12. Μικρότερες πόλεις

Ο Πωλ Μονσώ⁶⁸ ταξιδεύει και σε μικρότερες πόλεις: στον Αλμυρό που φημίζεται για τον καπνό του, με τα χάνια και το παζάρι (την εμποροπανήγυρη), στα Φάρσαλα, με τους μιναρέδες, τα πλατάνια, τις πηγές, την αρχαία ακρόπολη και τα μαγαζάκια αλλά και στο Δομοκό, την αρχαία πόλη Θουμακό που ονομάστηκε έτσι λόγω της «θαυμάσιας» θέας που είχε προς τον θεσσαλικό κάμπο που απλωνόταν εμπρός της.

⁶¹ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 34, σσ.333-344.

⁶² Κολοκοτρώνη, Β. – Μήτση, Ε. (2005). *Στη χώρα του φεγγαριού, Βρετανίδες περιηγήτριες στην Ελλάδα (1718-1932)*, μτφρ. Σ. Αυγερινού. Αθήνα: εκδόσεις Εστία .

⁶³ Πολέζε, Χ. (2007). *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

⁶⁴ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 34, σσ.333-344.

⁶⁵ Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1959).*Ελληνικοί Ορίζοντες. Η απίθανη πολιτεία των βράχων*. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος .

⁶⁶ Monceau, P. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1887. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 36, σσ.39-63.

⁶⁷ Σκάρος, Ζ. (1982) .Εκατό χρόνια από την απελευθέρωση της Θεσσαλίας. *Θεσσαλικά Χρονικά* 14, σσ.149-156.

⁶⁸ Monceau, P. (1999) .Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1887. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 36, σσ.39-63.

Οι Έλληνες και οι ξένοι περιηγητές που επισκέπτονται τη Θεσσαλία με αφορμή τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897⁶⁹ εστιάζουν τις περιγραφές τους στις περιοχές απ' όπου περνάει ο ελληνικός και ο τουρκικός στρατός αντίστοιχα. Η Ελασσόνα αναφέρεται ως μικρή πόλη, με τον Ελασσονίτικο και το τούρκικο προξενείο, ενώ ο αυχένος της Μελούνας, ως το πιο πολυσύχναστο πέρασμα Μακεδονίας - Θεσσαλίας. Ο Τύρναβος παρουσιάζεται ως χωριό γνωστό για τους κήπους, τους αμπελώνες, το κρασί, τις μουριές, αλλά και για τα μεταξωτά και βαμβακερά σταμπωτά υφάσματα.

13. Το Πήλιο

Το «παραδεισιακό Πήλιο» ελκύει πολλούς επισκέπτες. Η πλούσια βλάστηση, η ποικιλία των λουλουδιών, τα οπωροφόρα δέντρα, τα γάργαρα νερά, οι ελαιώνες και τα αηδόνια, αποτελούν μια όαση για τον επισκέπτη μετά την πεδιάδα. Ο Εμμανουήλ Λυκούδης⁷⁰ γράφει συνεπαρμένος από την ομορφιά του βουνού:

«πυκνούς σχηματίζουν θόλους αι πλάτανοι, θόλους πράσινους, αδιαπεράστους υπό των ηλιακών ακτίνων. [...] αιωρούνται ηρτημένοι κισσοί και αγριάμπελοι, και παντός είδους κλιματίτιδες και περικοκλάδες. [...] Ο τέττιξ, ο προσφιλής του Ανακρέοντος αιδός [...] ψάλλει ακούραστος τον ύμνον του θερινού θάλπου. [...] Το Πήλιον είναι προς τοις άλλοις το χάριμα ενός βοτανικού».

Ο Κώστας Ουράνης⁷¹ συμπληρώνει την περιγραφή: «Η λέξη παράδεισος δεν είναι υπερβολική. Το Πήλιο είναι μια συμφωνία από πράσινο, από καταρρακτώδη νερά, από πυκνότατους ίσκιους, από τραγούδια αηδονιών και από εξάισια θέα πάνω στο απέραντο, γαλήνιο και φωτεινό Αιγαίο».

Ανάμεσα στα 24 πολιτισμένα χωριά του, τα «διαμάντια του διαδήματος» του Βόλου, ξεχωρίζουν η Πορταριά με τη Μάνα (τη μεγάλη πηγή), οι Μηλιές με τη βιβλιοθήκη, η Ζαγορά και η Τσαγκαράδα, το μαργαριτάρι του Πηλίου, με τα σπίτια με τις πέτρινες σκεπές.

Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος⁷², ταξιδεύοντας με το «σιδηροδρομάκι» από το Βόλο προς τις Μηλιές, περνά από «τουνελάκια», «γεφυρίτσες» και φράχτες με μηλιές, ροδακινιές, κυδωνιές και «μαλακές ασημοπράσινες ελιές». Βλέποντας τις κοιλάδες, τα λιοστάσια, τα πλατάνια και τα νερά που τρέχουν γράφει χαρακτηριστικά: «Αισθάνεσαι κάθε στιγμή την ανάγκη να κάνεις κύπελλο την παλάμη σου και να πίνεις, ξεδιψώντας και στην ψυχή και στο σώμα».

Ο Τάκης Οικονομάκης⁷³, αναφερόμενος στο Πήλιο γράφει: «Μα ο γίγας αυτός, που στα δασωμένα στήθη του, στις γλυκόβρυσες ρεματιές του και στις κρυφοπηγές του κρύβει τόσες ομορφιές, μας κράτησε αιχμαλώτους της γοητείας του».

Εξίσου μαγευτικά και τα νησιά των Σποράδων που γοητεύουν τον Μ. Καραγάτση στο ταξίδι του⁷⁴. Γράφει χαρακτηριστικά: «Εφθάναμεν εις Σκόπελον, δια να γνωρίσω την ωραίαν καταπράσινον νήσον, [...] όπου ήτο ως παράδεισος φυτευμένος ανάμεσα εις τέσσερα πέλαγα, τα οποία την έβρεχον ως οι τέσσερες

⁶⁹ Πολέξε, Χ. (2012). *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937*. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

⁷⁰ Λυκούδης, Ε. (1995). Το Πήλιον. Στο Α.Π. Παναρέτου, (επιμ.), *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία 2* (σσ.219-229). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

⁷¹ Ουράνης, Κ. (1951). *Ταξίδια στην Ελλάδα*. Το παραδεισιακό Πήλιο. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.

⁷² Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1940). *Ελληνικοί Ορίζοντες*. Μορφές του Πηλίου και του Παγασητικού. Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος.

⁷³ Μιχαλακόπουλος, Μ. (1959). Γυρίζοντας στο Πήλιο. Μια περιγραφή του Τάκη Οικονομάκη. *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8, σσ. 106-147.

⁷⁴ Καραγάτσης, Μ. (1995). Εωθινόν εις την Σκιάθον. Στο Α. Π. Παναρέτου (επιμ.), *Ελληνική Ταξιδιωτική Λογοτεχνία 4* (σσ.51-60). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

ποταμοί της Εδέμ» ενώ αναγνωρίζει τη Σκιάθο μέσα από τις περιγραφές του Αλ. Παπαδιαμάντη, βλέποντάς την από το πλοίο:

«Ίδού οι τρεις Τσουγκριάδες [...] ιδού και τα Μυρμήγκια [...]. Ίδού και η Μαυρομαντηλού, ο μονήρης βράχος, όστις μόλις ανέτεινε την κορυφήν υπέρ τον αφρόν του κύματος, [...] το Δασκαλειό[...], το πευκόφυτον Μπούρτζι. [...] Ίδού και το κωδωνοστάσιον του ναού της Παναγίας, ως φρουρός όρθιος με την λόγχην του υψηλά.[...] Εκάθησα παρά την πρύμνην, και έβλεπον, και εθαύμαζα. Και ενεθυμούμην. Και ανεπόλουν».

13. Οι άνθρωποι

Σύμφωνα με την απογραφή του 1881⁷⁵ κατοικούν στη Θεσσαλία 330.000 κάτοικοι, από τους οποίους οι 30.000 είναι Τούρκοι, οι 5.000 Εβραίοι, ενώ οι υπόλοιποι Έλληνες – ανάμεσά τους και 12.000 βλαχόφωνοι. Η πολυεθνικότητα της Θεσσαλίας σχολιάζεται συχνά από τους επισκέπτες της· εδώ κατοικούν άνθρωποι πολλών φυλών, διαφορετικών θρησκευμάτων, με ξεχωριστά ήθη και έθιμα⁷⁶.

Οι κάτοικοι χαρακτηρίζονται από αφέλεια⁷⁷, την απλοϊκότητα των ανθρώπων της υπαίθρου και από ανυπόμονη περιέργεια. Είναι φιλόξενοι και καλοσυνάτοι αλλά απαίδευτοι και χωρίς καμία μόρφωση. Οι Καραγκούνηδες, καχεκτικοί και κοντύτεροι από τους κατοίκους των ορεινών περιοχών είναι οι καλλιεργητές του κάμπου. Οι κολίγοι εργάζονται σα σκλάβοι και ασχολούνται κυρίως με τη σπορά και το όργωμα με απαρχαιωμένες καλλιεργητικές μεθόδους, χρησιμοποιώντας άροτρα με άλογα ή βόδια. Για το θερισμό έρχονται τσιγγάνοι και εργάτες από άλλες περιοχές όπως η Μακεδονία. Οι φτωχοί γεωργοί ζουν σε ξένα σπίτια, καλλιεργώντας ξένα χωράφια, και αποδίδουν ένα μέρος της συγκομιδής στους ιδιοκτήτες. Οι νομάδες Βλάχοι ασχολούνται αποκλειστικά με την κτηνοτροφία, βόσκουν τα κοπάδια τους, παρασκευάζουν τυριά και μιλούν τη δική τους γλώσσα. Κατοικούν επίσης στην περιοχή Εβραίοι που ασχολούνται κυρίως με το εμπόριο. Τα πρώτα χρόνια μετά την προσάρτηση εξακολουθούν να υπάρχουν και Τούρκοι, αν και οι περισσότεροι μετά την Ένωση έφυγαν.

Οι άνθρωποι διακατέχονται από νωθρότητα και αδυναμία να αλλάξουν τη ζωή τους, σύμφωνα με την ανατολίτικη μοιρολατρία σε συνδυασμό με ένα βαθύ θρησκευτικό αίσθημα αλλά είναι βυθισμένοι στις προλήψεις και στις δεισιδαιμονίες.

Στη Θεσσαλία οι κάτοικοι μιλούν την ελληνική γλώσσα. Η Ιζαμπέλ Άρμστρονγκ⁷⁸ παρατηρεί:

«Μπορεί να κατηγορούν τα νέα ελληνικά για τις ελλείψεις τους σε σχέση με την κλασική γλώσσα, παρ' όλα αυτά, όμως το να τα ακούς είναι απόλαυση δίχως τέλος. Η πλούσια μελωδία της γλώσσας, καθώς κυλά από το στόμα του γλυκόλαλου Έλληνα, μοιάζει με το μακρινό κελάρυσμα νερού ή με τον αυλό του εκκλησιαστικού οργάνου που μιμείται την ανθρώπινη φωνή».

Η «υδροφοβία», η έλλειψη πλυσίματος των κατοίκων, οι οποίοι πλένονται σπάνια ή τις παραμονές των εορτών, προκαλεί αίσθηση στους επισκέπτες. Τους εντυπωσιάζουν όμως και οι διατροφικές συνήθειες των Θεσσαλών: τρώνε πολύ αρνί, λάδι, τυρί, ψωμί και πίνουν κρασί. Ακόμη τους γοητεύουν τα κάρα με τους συμπαγείς τροχούς (όπως τα τρωαδίτικα), οι ποικίλες πολύχρωμες ενδυμασίες ανδρικές και γυναικείες αλλά και η συνήθεια των ανθρώπων της Ανατολής να

⁷⁵ *Θεσσαλικά Χρονικά* (1935), *Πανηγυρικών Λεύκωμα(1881-1931)*, σσ.48-49.

⁷⁶ Καρκαβίτσας, Α. (1995). Θεσσαλικά εικόνες. Στο Α. Παναρέτου (επιμ.), *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία 2* (σσ.172-180). Αθήνα: εκδόσεις Επικαιρότητα.

⁷⁷ Καρκαβίτσας, Α. (2008). *Ο ζητιάνος*. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.

⁷⁸ Κολοκοτρώνη, Β. – Μήτση Ε. (2005). *Στη χώρα του φεγγαριού, Βρετανίδες περιηγήτριες στην Ελλάδα (1718-1932)*, μτφρ. Σ. Αυγερινού. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.

συχνάζουν στα καφενεία. Ο Φουρτάντο ντε Μεντόνσα⁷⁹ γράφει σχετικά: «Ο λαός κατοικεί στο καφενείο όπου κουβεντιάζει για δουλειές, για πολιτική, για προπαγάνδα και παντρολογεί τα παιδιά του καπνίζοντας, τρώγοντας λουκούμι και απολαμβάνοντας τον καφέ σε μικρό φλυτζάνι».

Γενικότερα, επικρατεί φτώχεια και οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν σε άθλιες συνθήκες χωρίς τους απαραίτητους κανόνες υγιεινής. Διαμένουν σε πλίνθινα σπίτια, μαζί με τα ζώα τους, για τα οποία πολλές φορές δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον από ό,τι για τα παιδιά τους. Πολύ συχνά υποφέρουν από επιδημικές ασθένειες: ελονοσία, δάγκειο πυρετό και τύφο και γι' αυτό πεθαίνουν νέοι.

Κατάλοιπο της τουρκοκρατίας είναι και η υποβαθμισμένη θέση της γυναίκας η οποία θεωρείται υποτακτικό του αρσενικού. Τα νεαρά κορίτσια μνηστεύονται σε πολύ νεαρή ηλικία. Η μνηστή δε γνωρίζει το μνηστήρα καθώς ο αρραβώνας κανονίζεται από τους γονείς. Η γυναίκα πολύ συχνά είναι θύμα ξυλοδαρμού⁸⁰. Η φράση «τα ζώα και η γυναίκα θέλουν ξύλο για να τα κάνεις ζάφτι⁸¹» αντανakλά τη νοοτροπία της εποχής.

Το 1936, η δημοσιογράφος Έλλη Πολίτου⁸² σκιαγραφεί τη γυναίκα του θεσσαλικού κάμπου: «Η Βλάχα είναι γερή, εύθυμη, ανοιχτόκαρδη, ελεύθερη και ανεξάρτητη». Ασχολείται με το νοικοκυριό και τη φροντίδα του σπιτιού και υφαίνει στον αργαλειό τραγουδώντας. Αντίθετα, η Καραγκούνισσα, πιο μικροκαμωμένη, είναι ταλαιπωρημένη από την εξαντλητική δουλειά και έχει διπλάσιες αρμοδιότητες από τον άντρα και στο χωράφι και στο σπίτι. «Είναι μια γυναίκα χωρίς δικαιώματα. Χαρακτηριστικό δείγμα η εικόνα: ο άντρας καβαλάει το γαϊδούρι και η γυναίκα πεζή, μ' ένα δεμάτι ξύλα ή με μια κούνια με το μωρό στην πλάτη και με τα παπούτσια στο χέρι». Δεν παύει όμως να αποτελεί το συνεκτικό κρίκο της οικογένειας, είναι μια «αληθινή ηρωίδα».

14. Επίλογος

Η Θεσσαλία μετά το 1881 διατηρεί την ανατολίτικη φυσιογνωμία της, ακροβατώντας μεταξύ παρακμής και προόδου. Ο εκσυγχρονισμός των συγκοινωνιών, η οργάνωση δικτύων επικοινωνίας, η δημιουργία τραπεζών, η ανάπτυξη του εμπορίου και των βιοτεχνιών συνυπάρχει με τη φτώχεια, την άγνοια σύγχρονων καλλιεργητικών μεθόδων, τη ρυπαρότητα, την έλλειψη υγιεινής και την εγκατάλειψη. Η οικονομία εξακολουθεί να στηρίζεται κυρίως στη γεωργία και στην κτηνοτροφία, ενώ το εμπόριο αρχίζει σταδιακά να κατακτά έδαφος⁸³. Χαρακτηριστικό της ανάπτυξης είναι η ίδρυση σχολείων, ενώ η αγροτική εξέγερση στο Κιλελέρ συμπυκνώνει τα κοινωνικά μηνύματα για την απαλλοτρίωση των κτημάτων και σηματοδοτεί τη συγκρότηση αγροτικών συνεταιρισμών.

Ακόμη ευδιάκριτος είναι και ο πολυεθνικός της χαρακτήρας. Υπάρχει ποικιλία γλωσσών, ενδυμασιών και εθίμων. Τον 20^ο αιώνα, οι θεσσαλικές πόλεις και η ύπαιθρος αρχίζουν να αλλάζουν. «Την αδράνεια και τον ανατολίτικο λήθαργο διαδέχεται η ένθερμη δραστηριότητα της ζωής και της σύγχρονης βιομηχανίας, και παντού εμφανίζονται τα σημάδια της προόδου και οι υποσχέσεις ενός ευτυχισμένου

⁷⁹ Πολέξε, Χ. (2007). *Λάρισα και Θεσσαλικός κάμπος*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη.

⁸⁰ Αδάμου, Γ. (1973). *Ήθη και έθιμα γυναικών της Θεσσαλίας*. Ένα κείμενο του 1888 γραμμένο από τη Μαρίκα Πίπιζα. *Θεσσαλική Εστία* 1, σσ.40-41.

⁸¹ Μιχαλακόπουλος, Μ. (1959). Γυρίζοντας στο Πήλιο, μια περιγραφή του Τάκη Οικονομάκη. *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8, σσ. 106-147.

⁸² Πολίτου, Ε. (1936). Η γυναίκα του θεσσαλικού κάμπου. *Θεσσαλικά Χρονικά* 5, σσ.178-181.

⁸³ Mélot, J. (1999). Ταξίδι στη Θεσσαλία του 1913. Στο Κ. Σπανού (επιμ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 35, σσ. 249-268.

μέλλοντος»⁸⁴. Η «τρισευτυχισμένη» Θεσσαλία, με το ιδιαίτερο φυσικό της περιβάλλον, την απέραντη πεδιάδα, τα ψηλά βουνά, αλλά και την πολυπολιτισμικότητα, την ποικιλία και την ανομοιογένεια των πόλεων της, εμπνέει τους φυσιολάτρες ταξιδιώτες και τους επισκέπτες της, οι οποίοι καταγράφουν αυτά που βλέπουν, διατυπώνοντας πολλές φορές αρνητικές κρίσεις για τους κατοίκους που δεν ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες τους. Το έργο τους αντιφατικό αλλά και συνάμα πολύτιμο, αποτελεί αναμφίβολα ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών για τον κάθε μελετητή και αναγνώστη.

Η Θεσσαλία, μυθική και ιστορική γη, πηγή έμπνευσης για το μεγάλο λογοτέχνη Μ. Καραγάτση, ακόμη και σήμερα μας γοητεύει και μας συγκινεί με τις απέραντες ομορφιές της .

ΚΑΡΥΤΣΑ ΑΝΤΙΓΟΝΗ

Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης,
Γυμνάσιο & Λυκειακές Τάξεις Κρανέας

ant_karytsa@yahoo.gr

6942058558, 2410972221

⁸⁴ Savignoni, L.(2012). Στη Θεσσαλία. Στο Χ. Πολέζε (μτφρ. - σχ.), *Η Θεσσαλία με τη γραφίδα των περιηγητών. Από την αρχαιότητα έως το 1937* (σσ.377- 388). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντ. Σταμούλη